

Чепелюк Анна Николаевна, к.э.н., доцент, доцент кафедри банківського дела
**Черкасский институт банківського дела Университета банківського дела
Национального банка Украины (г. Киев)**

G. Chepelyuk, PhD, associate professor, associate professor of chair of banking University of Banking of the National Bank of Ukraine, Cherkassy's Institute of Banking, Chepelyk.b@ukr.net

Анотація: В статті розглядаються основні інструменти здійснення банківського нагляду та їх ефективність в умовах економічної кризи, що посилюється тотальною корупцією в державі.

Ключові слова: Банківський нагляд, ризики, контроль, Базельський комітет.

У всіх економічно розвинених державах регулювання банківської діяльності має пріоритетне значення. Банкам в ринковій економіці відводиться одночасно роль провідних господарських агентів і найважливіших каналів впливу на макроекономічні процеси. Виключно важливе їх значення в підтримці стабільного соціального клімату.

Як показує світова практика, оперативний і комплексний контроль за всіма фінансовими інститутами та захист прав та інтересів інвесторів є досить ефективними для розвитку фінансового сектора. Провідну роль при цьому відіграє поліпшення якості та зниження вартості фінансових послуг за рахунок конвертації фінансових послуг і створення умов добросовісної конкуренції. Основною метою банківського регулювання й нагляду в Україні, як і в інших країнах, є підтримка стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Конкретні завдання, які ставляться перед наглядовими органами на визначений період (довго та короткостроковий), безпосередньо визначаються цією головною метою здійснення нагляду за кредитними організаціями та сучасним станом банківської сфери, соціально-економічною ситуацією в країні в цілому.

Забезпечити вирішення цих завдань в умовах ринкової економіки неможливо без потужної, розвинутої, незалежної національної банківської системи. Світовий досвід показує, що розвиток банківської системи набуває стратегічного характеру. Це питання збереження України як економічно незалежної держави та забезпечення її економічного і політичного суверенітету. Від конкурентоспроможної, забезпеченої ресурсами банківської системи суттєво залежить розвиток людського потенціалу держави, розвиток національної економіки, в першу чергу переробних і високотехнологічних галузей, забезпеченість українців якісним житлом, формування конкурентоспроможної системи освіти.

Законом України «Про Національний банк України» банківський нагляд визначається як система контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на

забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [2].

Виходячи з цього, органи банківського нагляду повинні контролювати наступні аспекти діяльності банків:

1. Банки мають належну політику і процедури виявлення, відстеження та контролю ризику, властивого конкретній країні, а також ризику, пов'язаного з переказом коштів при зарубіжному кредитуванні та інвестуванні, політику підтримки відповідних резервів на випадок подібних ризиків.

2. Банки володіють системами точного вимірювання, відстеження та відповідного контролю ринкових ризиків (органи банківського контролю повинні мати повноваження у разі необхідності встановлювати конкретні обмеження та / або заставу капіталів у зв'язку з ризиком потенційних збитків);

3. В банках є комплексний процес управління ризиком (включаючи відповідний нагляд з боку правління або вищої керівної ланки), що дозволяє визначати, вимірювати, відслідковувати та контролювати всі інші істотні види ризику, і там, де це доцільно, мати необхідний запас капіталу на випадок виникнення цих ризиків.

4. Наявність у банків засобів внутрішнього контролю, відповідних характеру і масштабам їх діяльності. Ці засоби повинні включати в себе чіткі механізми передачі повноважень та відповідальності, наявності у банків відповідних політики, практики і процедур, включаючи суворі правила «знай свого клієнта», що сприяють підтриманню високих морально-етичних і професійних норм у фінансовому секторі та запобігання свідомого і ненавмисного використання банку кримінальними елементами.

Важливим елементом банківського нагляду є можливість здійснення нагляду за діяльністю банківської групи на консолідованій основі. Органи банківського нагляду повинні переконатися в тому, що банк веде належну звітність, що складається відповідно до послідовними принципами бухгалтерського обліку та бухгалтерської практикою, що дозволяє органу банківського контролю отримувати справжню і ясну картину фінансового стану банку та прибутковості його діяльності, а також у тому, що банк на регулярній основі публікує свої фінансові звіти, що дають реальне уявлення про його стан. Служба банківського нагляду повинна мати у своєму розпорядженні належний діапазон заходів нагляду за банківською діяльністю, з тим, щоб вчасно вживати дії щодо виправлення становища, коли банки не виконують розумних вимог (таких як підтримка мінімальної частки власного капіталу), коли є випадки порушення регулюючих положень або коли вкладникам загрожує яка-небудь інша небезпека. У надзвичайних обставинах вони повинні мати повноваження анулювати банківську ліцензію або рекомендувати її анулювання.

Крім того, органи банківського контролю зобов'язані здійснювати глобальний консолідований нагляд над своїми банківськими установами, що діють на міжнародній арені, здійснюючи належний моніторинг та застосовуючи відповідні розумні норми до всіх аспектів ділової діяльності, що проводиться цими банківськими організаціями в усьому світі, і, перш за все в їх зарубіжних відділеннях, спільних підприємствах і дочірніх компаніях.

Ключовим компонентом консолідованого банківського нагляду виступає налагодження контакту та обміну інформацією з різними іншими органами банківського нагляду, насамперед органами з контролю над банківською діяльністю в іншій країні, де ведуться банківські операції. Органи банківського нагляду повинні домагатися того, щоб місцеві операції іноземних банків проводилися на рівні тих же стандартів, дотримання яких вимагається від вітчизняних фінансових інститутів, і повинні мати повноваження подання інформації органам банківського нагляду країн національної приналежності цих банків у рамках інформаційних ресурсів.

Вирішення більшості проблем банківського нагляду полягає в посиленні системного підходу, подоланні відособленості окремих підрозділів наглядового блоку, подальше вдосконалення їх діяльності. Коротко охарактеризуємо можливі напрямки вдосконалення банківського нагляду на системній основі, беручи до уваги основні документи Базельського комітету:

1. Системний підхід до банківського нагляду означає, в першу чергу, підхід до діяльності комерційних банківських установ як до розгалуженої цілісної системи, що складається з окремих базових елементів (банків), пов'язаних між собою складними багаторівневими відносинами. У цій загальній системі формуються підсистеми за різними ознаками:

- розмірами капіталу та активів (великі, середні, дрібні);
- організаційно-правовій формі (акціонерні, пайові);

- переважним сферами діяльності (комерційні, іпотечні, експортно-імпорتنі та ін.);
- приналежності капіталу (національні, іноземні) тощо.

У свою чергу, кожен окремо взятий комерційний банк (базовий елемент загальної системи) також є складною системою, підпорядковується певним закономірностям розвитку на окремих фазах життєвого циклу. Виходячи із наведеного, системний підхід до банківського нагляду передбачає:

- нагляд за банківською системою в цілому з урахуванням її основних підсистем;
- нагляд за окремо взятими комерційними банками.

Кожен із цих різновидів нагляду має свої пріоритети, цілі й завдання, а також інструментарій та механізм впливу з боку державних органів.

2. Головна мета нагляду за банківською діяльністю - збереження загальної стабільності грошово-кредитних ринків, запобігання системних криз шляхом постійного спостереження за всім банківським співтовариством і прийняття своєчасних коригувальних заходів. Особливе місце в цьому відводиться механізму ранньої діагностики. До превентивних заходів загального характеру, які використовуються органами нагляду в Україні з метою забезпечення стабільності роботи діючих кредитних організацій, належить і контроль за розширенням їх діяльності шляхом створення відокремлених підрозділів та розширення кола виконуваних операцій, за реорганізацією кредитних організацій, змінами у складі учасників і виконавчих органів кредитних організацій та їх філій. Їх фінансове становище повинно бути стійким, тобто. вони повинні виконувати обов'язкові резервні вимоги, дотримуватися всі економічні нормативи та інші вимоги НБУ, не мати збитків і заборгованості перед бюджетом і державними позабюджетними фондами, виконувати технічні і кваліфікаційні вимоги.

3. Ознаками існування фінансових труднощів у банків вважаються:

- порушення законодавства та нормативних актів, в першу чергу недотримання економічних нормативів і резервних вимог;
- наявність неоплачених документів клієнтів і претензій до кореспондентському рахунку;
- різкі коливання щоденних залишків коштів на кореспондентських рахунках банків, особливо якщо мінімальні залишки складають критичну, близьку до нуля, величину;
- виявлення в ході перевірок банку фактів порушень правил бухгалтерського обліку, подання недостовірної звітності, проведення ризикованої кредитної та процентної політики;
- незадовільні оцінки результатів роботи банку за системою ранньої діагностики;
- збиткова діяльність, у тому числі не забезпечене власними коштами банку розвиток внутрішньої інфраструктури;
- виплата дивідендів при незадовільному фінансовому становищі банку (у тому числі до підсумків звітного року);
- різкі зміни в складі учасників і керівників банку; відсутність щорічної аудиторської перевірки діяльності банку;
- інформація негативного характеру про банк і його діяльності, яка надходить з міністерств і відомств, від громадян, засобів масової інформації, скарги клієнтів на його роботу.

Розроблені рекомендації щодо визначення ступеня проблемності банків, дозволяють досить точно оцінювати їх стан. Усі кредитні організації залежно від характеру виявлених у них проблем і причин їх виникнення підрозділяються на фінансово стабільні банки; банки, що мають перші ознаки проблемності; банки, які відчувають тимчасові труднощі; банки з першими ознаками банкрутства; критичні (фінансово нестабільні) банки.

За оцінками експертів Світового Банку, Міжнародного валютного фонду та інших авторитетних міжнародних фінансових інститутів законодавча база нашої країни знаходиться на досить високому рівні. Разом з тим, Національним банком України на постійній основі повинна проводитися робота щодо подальшого вдосконалення практики регулювання та нагляду фінансового ринку та фінансових організацій, і йдеться не про докорінні зміни, а про постійне вдосконалення і розвиток.

Враховуючи складну економічну ситуацію в Україні та тотальну корупцію, можливо, на певний період, у великі банки другого рівня мають бути направлені представники, основною функцією яких є спостереження за прийняттям рішення менеджментом і наглядовою радою банку. Разом з тим, необхідно законодавче уточнення статусу, функцій і повноважень радників уповноваженого органу в банках другого рівня. Також для своєчасної оцінки ризиків банків виникає необхідність у створенні мобільних інспекторських груп, які будуть здатні оперативно перевіряти діяльність банків. Крім цього, для вироблення й оцінки, що розробляються органами нагляду, доцільно створити наглядовий комітет, діяльність якого буде носити консультативно-дорадчий характер і в ро-

боту якого будуть залучені консультанти міжнародного класу з досвідом роботи в наглядових органах та управлінні фінансовими кризами. Метою створення і діяльності наглядового комітету є визначення узгоджених, оперативних дій НБУ для забезпечення стабільності фінансового ринку та фінансових організацій та підтримання довіри до фінансової системи в цілому.

Сьогодні в Україні велика ймовірність дефолту та фінансових втрат окремих банків другого рівня. Це ж поширюється й на досить широкий прошарок населення, що здобуває нерухомість як об'єкт інвестицій. Як наслідок, це може спричинити за собою кризу неплатежів за банківськими кредитами. Падіння цін на ринку нерухомості спричинить неповернення позик, виданих будівельним компаніям, неминуче виникнення проблем з фінансуванням власних боргів.

У цих умовах зростають вимоги до якості управління банками. На перший план виходять такі завдання, як вдосконалення підходів кредитних організацій до побудови систем керування всіма видами банківських ризиків, що є важливим елементом реформування банківської системи.

Органам банківського нагляду слід завчасно потурбуватися про те, як знизити потенційні ризики комерційних банків, вжити заходів щодо мінімізації їх можливих наслідків. Необхідно вдосконалювати заставне законодавство, стимулювати розвиток фондового ринку, нерозвиненість якого призводить до того, що інвестиційні ресурси в країні акумулюються переважно в банківському секторі.

Таким чином, стабільність функціонування банківської системи багато в чому залежить від ефективності роботи регулюючих органів. Удосконалення банківського нагляду в Україні повинно відповідати світовим нормам і принципам (хоча б тому, що багато чого в економічних реформах, зокрема в банківській сфері, робиться за прикладом країн з розвинутою ринковою економікою). У цих країнах його становлення було непростим, накопичений значний досвід, який ми можемо використовувати. Ефективні принципи банківського нагляду отримали закріплення в документах Базельського комітету з банківського нагляду. Проте ефективність нагляду забезпечує саме цілісна система наглядових заходів.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. №2121 – III [Електронний ресурс]. - Режим доступу: // [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
2. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. №679 – XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http:// www.rada.gov.ua>.
3. Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп: Постанова Правління Національного банку України від 09.04.2012 р. № 134 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http:// www.bank.gov.ua>.
4. Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп: Постанова Правління Національного банку України від 20.06.2012 р. № 254 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: // <http:// www.bank.gov.ua>